

9. Az 1867-es Párizsi Világkiállítás női leírásaként (és kuriózumként) a szakirodalom a párizsi emigrációban élő De Gerando Ágostné gr. Telesi Emma ifjúsági olvasmányként Párizsban kiadott, az *Antonina és Attila* sorozat 6. kötetét ismeri. Gyümölcsöző lehetne a szöveg Lövei írásaival való összevetése, együttes tárgyalásuk. Keletkezésük története is nagy valószínűséggel összefonódik. Telesi Emma korábbi, az 1862-es londoni kiállításon szerzett tapasztalatainak a sorozat negyedik kötetében adott hangot. Ezek jelenthették a fő mintát Lövei Klára számára. Ld. Székely Miklós: *Az ország tükei. Magyar építéssel és művészet szerepe a nemzeti reprezentációban az osztrák–magyar monarchia korának világkiállításain*. CentrArt, Bp., 2012. 66–67. Továbbá Gál István: *A homályból. Telesi Emma életéről és műveiről*. Irodalomtörténet 1976. 4. sz. 910–951. Időszaki kiadványban világkiállításról gr. Telesi Emma tollából egy szöveget ismerünk, az 1878-as párizsi tárlatról szóló tárcáját. Ld. De Gerandoné gr. Telesi Emma: *A nemzetek utcája a párizsi világtárlaton*. Vasárnapi Ujság 1878. november 3. (44. sz.) 696–699.

10. A *Máramaros* hetilapnak hetvenöt éves fennállása alatt több (eddig tudásunk alapján tizenhét) női munkatársa volt, akik közül Lövei Klára lépett fel elsőként 1866-ban. A lapban 1890 után párhuzamosan több női szerző is közölt írásokat. Közülük Krúzselyi Erzsébet, Jörgné Draskóczy Ilma, Unger Ila (Alba Nevis), Szerelmehegyi Tivadarné Móczár Jolán (Stella) szépíróként is jelentkeztek, néhányan pedig, mint Barkóczy Dömök Antónia, Andreánszky Olga, Pállné P. Cecil a Máramarosszigeten már hagyománnyal rendelkező intézményes nőnevelés szakmai köréből kerültek ki. Ld. Lakatos Éva: *Magyar irodalmi folyóiratok. Magyar Színház–Napkelet*. Petőfi Irodalmi Múzeum, Bp., 1979. (A Petőfi Irodalmi Múzeum Bibliográfiai Füzetei, A. sorozat 14–16.) 1280–1285.

11. A kutatás és a szövegek jegyzékének elkészítése még folyamatban van. Valószínűnek tűnik, hogy a jövőben további szövegek bukkannak fel, illetve anonim szerzőségű szövegek válnak nevéhez hozzárendelővé.

ILYEFALVI EMESE

NÉPRAJZ ÉS KÖZÖSSÉGI TUDOMÁNY 2.0

■ A néprajztudomány hosszú ideig mellőzte annak a kérdésnek a vizsgálatát, hogy milyen hatással lesz a populáris kultúrára, ha egy adott mű visszajut a kutatókhoz: hogyan viszonyulnak majd a falubeliek a publikált néprajzi gyűjtésekhez, hogyan olvassák a róluk szóló etnográfiai leírást? A 2000-es évek elején Keszeg Vilmos foglalta össze a jellemző habitusokat, a néprajzi gyűjtésben mint kitalált hagyományban való részvétel lehetséges motivációit, valamint a művel való találkozás büszkeségtől („Ezek vagyunk mi, a könyv rólunk szól!”) a felháborodásig (kinek van jog a nyilatkozni, milyen témáról illik írni) terjedő érzelmeit.¹

Milyen változást hoztak és hoznak e körforgásba a népi kultúra örökségének digitális adatbázisai, az internethasználat mindennapivá válása, a webkettes technológia, a különböző közösségimédia-felületek? Közép- és kelet-európai viszonylatban a kérdés a 2010-es évek végére vált aktuálissá. Az elmúlt tíz évben ugyanis robbanásszerűen lepték el az online tereket a különböző néprajzi, népzenei, illetve egyéb szellemi kulturális örökség tematikájú digitális adatbázisok. A BTK Zenetudományi Intézet több mint 12 000 órnyi hangfelvételt (több mint 200 000 dallamot), a BTK Néprajztudományi Intézet „Kelet–Nyugat” Vallásetnológiai Kutatócsoportja több mint 80 000 hiedelemszöveget, a budapesti Néprajzi Múzeum pe-

A jegyzet a Nemzeti Kutatási és Innovációs Hivatal – NKFIH 132535 és az Innovációs és Technológiai Minisztérium ÚNKP-20-4 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott szakmai támogatásával készült.

dig több százezer, különböző típusú digitális adatot tett közzé az utóbbi években online elérhető formában.² Másrészt ma már mindennaposak az olyan alulról jövő, laikus kezdeményezések, melyeknek célja valamiféle archiváló tevékenység, például falvak, néprajzi tájegységek régi fényképeit gyűjtő Facebook-csoportok, Instagram-oldalak.³ A hivatalos intézmények felől érkező mennyiségi és gyorsasági szempontokon túl a digitális technológia legnagyobb újdonsága éppen ebben, a mindenki számára elérhető részvételiségben rejlik. Ugyanis csak a webkettő megjelenése teremtette meg azokat a feltételeket, hogy bárki a szakmán kívüli laikusként, kutatótként, a vizsgált közösség tagjaként, leszármazottként azonnal reagáljon, hallassa a hangját, elmondja a véleményét, vagy akár adatközlőből a kutatás teljes jogú munkaerejévé váljon a *közösségi tudomány*-nak köszönhetően.

A *közösségi tudomány* (crowdsourcing, civil science) az adat előállításába vagy akár magába az adatgyűjtés folyamatának bizonyos fázisába önkéntes civileket von be.⁴ Az európai folklórarchívumok eddig elsősorban hiányos fotók adatolásával és folklórszövegek átírásával bíztak meg önkénteseket. A dublini egyetemen működő ír folklórarchívumban őrzött *The Schools' Collection* digitalizálása jó példája a közösségi tudomány gyümölcsöző alkalmazásának. A *The Schools' Collection* 1937 és 1939 között több mint 5000 ír általános iskola nagyjából 50 000 tanulójának gyűjtése, mely kb. 740 000 oldalnyi kéziratot jelent. Az archívum 2013-ban indított kezdeményezése keretében az elmúlt hét évben több mint 57 689 oldalnyi ír és 324 039 oldalnyi angol nyelvű kéziratot folklórgyűjtést írtak át önkéntesek egy online platformon keresztül.⁵ Hasonló kampányt alkalmazott a lett folklórarchívum is, amikor 2014 júniusában elindította kéziratának átírási lehetőségét. Hat hónap alatt majdnem 30 000 oldalnyi szöveget írtak át, elsősorban középiskolai tanulók. 2019 elején indított legújabb crowdsourcing projektjükben pedig archívumuk hangzóanyagaira – elsősorban az énekes népzenei felvételekre – hívták fel a figyelmet, arra biztatva a felhasználókat, hogy rögzítsék a meghallgatott népdal általuk ismert változatát, azaz énekeljék fel újra, vagy gépeljék be a szövegváltozatot a digitális felületen.⁶

Bár nyilvánvaló, hogy e szövegátírásokat később folkloristáknak ellenőrizniük kell, még így is hatalmas potenciál rejlik a közösségi tudományban, amely természetesen nemcsak szövegátírásra, hanem többek között adatgyűjtésre, adatellenőrzésre, fényképfelismerésre, adatok lokalizálására stb. is használható. A lett kampányban például az átíráson túl azt is engedélyezték az önkénteseknek, hogy bármilyen általuk létrehozott kulcsszót hozzáadjanak az átírt szöveghez. Az önkéntes munka gondolata nem idegen a folklorisztikától. A népi kultúra már a 20. század első harmadában „felgyűjthetetlennek” bizonyult, a fehér foltok felszámolására pedig társadalmi gyűjtőmozgalmakat indítottak a kutatók. A „felgyűjthetetlenből” azonban sok országban feldolgozhatatlan mennyiségű adat lett. Az 1970-es években Seán Ó Súilleabháin, az ír folklórtársaság archívumának akkori vezetője például arról számolt be, hogy a beérkezett kéziratok tematikus mutatóinak elkészítéséhez nagyjából hat, teljes állásban csak a katalógizálással foglalkozó munkatársra lenne szükségük, akik ezt a feladatot kb. húszévnnyi munkával tudnák elvégezni.⁷ Ennyi munkatársra ter-

mészeten soha nem volt az archívumnak. Az ír és lett crowdsourcing kezdeményezések hihetetlen számadatai azonban azt igazolják, hogy sikeres lehet az önkéntesek bevonása a 21. századi digitális világban is. Ugyanakkor nem pusztán ingyen munkaerőt jelent az adatfeldolgozással küszködő közintézmények számára a közösségi tudomány. A civilek bevonásával a múzeumok, kéziratárak növelik társadalmi szerepüket és hasznosságukat, a tudomány elefántcsonttornyából kilépve interaktív módon vonják be az önkénteseket a tudástermelés folyamatába. A *nemzeti, népi, lokális* és különféle kulturális örökségek iránti megnövekedett civil érdeklődés, valamint a korábbi társadalmi gyűjtőhálózati tőke a folklórarchívumok esetében különösen működőképessé teheti a participatorikus kezdeményezéseket, a – sokszor parttalanná vált – hagyományos, önkéntes néprajzi gyűjtőmunka megújulását hozva.

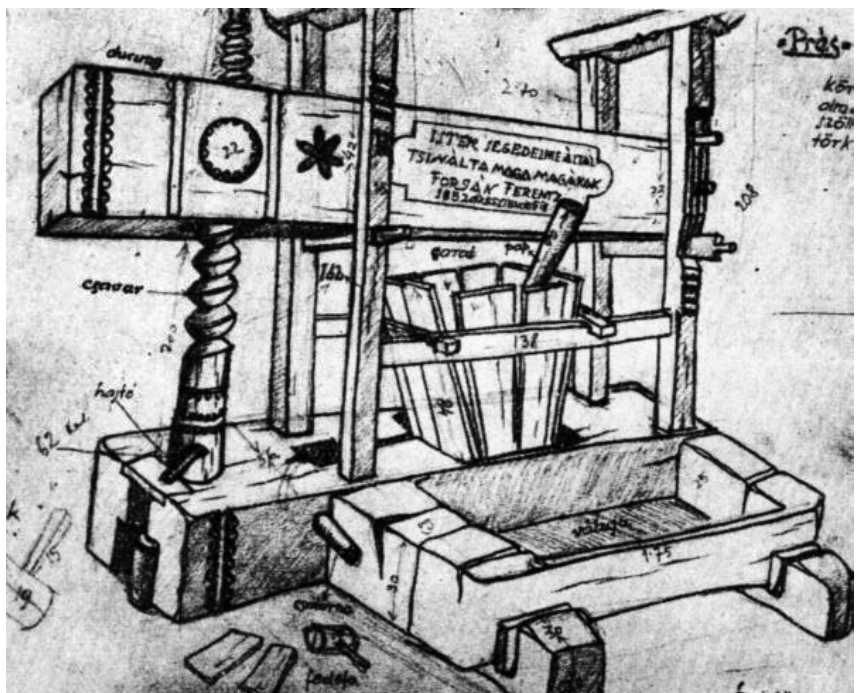
Az önkéntességen alapuló digitális projektek egyik közös kérdése, hogy mivel és hogyan motiválhatók az emberek a közreműködésre. A fenti példák azt mutatják, hogy a populáris és lokális kultúrához kapcsolódó kezdeményezéseknél eleve nagy érdeklődésre lehet számítani. Ugyanakkor mindez kevés ahhoz, hogy igazán sikeres legyen egy digitális civil tudományi projekt. Fontos a jól átgondolt, megfelelő dizájnnal és interfésszel ellátott felület kialakítása és a különböző felhasználói perszónák és szcenáriók elképzelése, tehát a célközönség megtalálása és a felhasználói igények végiggondolása. Ezt követően legalább ugyanilyen létfontosságú a marketing (például a közösségimédia-felületeken) és a projekt folyamatos gondozása (például kampányok, workshopok, találkozók szervezése), illetve karbantartása. Az eddigi crowdsourcing projektek tanulsága ugyanis az, hogy a hosszabb távra elköteleződő önkéntesek hasznosabbak, éppen ezért érdemes figyelmet fordítani a motiváció fenntartására is. A motiválásra jó eszköz lehet bizonyos projekteknel (és főként a fiatalabb korosztálynál) egy-egy kampány játékosítása, azaz gamifikációja.⁸ Az idősebb korosztály esetében viszont ez kevésbé működhet, a kanadai Ukrán Audio Projektnél a résztvevőket leginkább a kulturális közösségen belüli elismerés motiválta, vagyis az, hogy munkájuk felkerült az internetre.⁹

A digitalizáció, a digitális folklórszöveg-adatbázisok eltávolítják a kultúrát a kultúrától, ugyanúgy, ahogy eltávolította az írásbeliség, a nyomtatás, a hangrögzítés vagy a filmfelvétel. Ugyanakkor a tömegmédiában jelen lévő, túlzottan esztétizált és piederesztálra emelt népi kultúráról közvetített képet a tudományos adatbázisok az online közzététellel, ingyenes hozzáféréssel némiképp ellensúlyozzák. A többnyire sokszori közvetítőn keresztül felkerülő *népi, népies* szövegek mellett olyan folklórszövegek is megjelentek általuk az online térben, amelyeknek tudományosan is nyomon követhető viszonyuk van egy valamikori népi kultúrához. Másrészt a néprajzi gyűjtés kitalált hagyományában már nemcsak adatközlőként, hanem a feldolgozásban segítő lejegyzőként is részt lehet venni: az adatok hozzáférhetőek, bármikor kiegészíthetők, megoszthatóvá és kommentelhetővé váltak a digitális térben, azaz a különböző vélemények publikusan is megfogalmazásra kerülhetnek. A monográfiába, reprezentatív kiadványba zárt hagyományhoz képest a digitális technológia fluiditásával, a részvételiség lehetőségével, a korábbi éles határok (*amatőr – professzioná-*

lis, gyűjtő – adatközlő, globális – lokális) felbomlásával új típusú viszonyulásokat és habitusokat generál.

■ JEGYZETEK

1. Keszeg Vilmos: Az etnográfiai leírás mint olvasmány a helyi társadalomban. In: Szemerkenyi Ágnes (szerk.): *Folklór és irodalom*. Akadémiai Kiadó, Bp., 2005. 315–340.
2. Bobák Szilvia – Ilyefalvi Emese: *Éneklő dédmamák, dán buckalakók, magyar boszorkányok: gőzerővel halad a néprajzi örökség digitalizációja*. Qubit, 2021. 01. 30. Utolsó megtekintés: 2021. 05. 31.
3. Vö ehhez: Kirsi Hänninen – Anne Heimo: *Constructing Our Own Heritage: Participatory, Community and Spontaneous Archives and Digitally Born Heritage* In: Pekka Hakamies – Anne Heimo (szerk.): *Folkloristics in the Digital Age*. Suomalainen Tiedeakatemia, Tallinn, 2019. (FFC 316.) 110–131.
4. Az egyik leghíresebb közösségi tudományi projektben a 2007-ben indult Zooniverse, jelenleg több mint 1,6 millió regisztrált önkéntes vesz részt. Vö. <https://www.zooniverse.org/> Utolsó megtekintés: 2021. 05. 31.
5. Vö. <https://www.duchas.ie/en/meitheal/> Utolsó megtekintés: 2021. 05. 31.
6. Vö. <https://dziedi.garamantas.lv/en/tune/dziedi?record=367197> Utolsó megtekintés: 2021. 05. 31.
7. Micheál Briody: *The Irish Folklore Commission 1935–1970: History, Ideology, Methodology*. Finnish Literature Society, Helsinki, 2007. 325–331.
8. A gamifikáció lett folklórarchívumi tapasztalatairól lásd Sanita Reinsone: *Participatory practices and tradition archives*. In: Lauri Harvilahti et. al (szerk.): *Visions and Traditions. Knowledge Production and Tradition Archives*. Suomalainen Tiedeakatemia, Porvoo, 2018. (FFC 315.) 279–296.
9. Geoffrey Rockwell (et. al.): *Ukrainian Folklore Audio Project*. Digital Studies/le Champ Numérique, 2013, 3(2).

Feliratozott olajprés. Dr. Kós Károly rajza